

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՌՆԻԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՌՆԻԱ ՈՒՐԲԱԹ 4 ՅՈՒՆԻՍԻ 1852

ԹԻՒ 419

ԶՄԻՌՆԻԱ, 4 Յունիս:

Ինչպէս մեր նախնիքս թերթը խոստացանք՝ ահա ասիկ կը հաղորդեմք մեր յարգւոյ ընթերցողաց ուրիշ երկար յողուած մի ևս, զոր ծաղկաբոյ կամ լաւ ևս է ըսել փշարող թարգմանելով՝ ծանուցեալ խոսքերէն նախատարին գրելն, առաջտակայ թուոյ ի հաստիարակներն մ. ջ հրատարակեցինք: Ստախոհ ընթերցողը շուտով պիտի իմանայ, եթէ արդէն չէ իմացած, թէ այս գիրքը չար նախանշու, ազգատեցութեան և միջգնա կրօնութեան սքանչելի գրուած է. և հետեւաբար չարանախանձ, ազգատեաց և միջգնալիտն անձինքը գոյութեամբ յիշատակուած են տնոր մէջ. և ընդհակառակն բարեւերտ, ազգասէր և բարեպաշտ մարդիկը չարաբար դատաւարտուած են: Այս յանգուգն գրքին բուն նպատակը Վ. Ենեւոյ Վիթթարեան արժանայարգ միաբանութեան պատիւը և իրաւացի ազգեցութիւնը նուազեցընել, և եթէ կարելի է բոլորովին ջնջել է հոռւ մէտաւան հայ ժողովրդեան առջև: Իսկ հրապարակաւ զգարտութիւնը ինչպէս նաև հալածանքը, շատ անգամ զգարտութեան և հալածողաց նպատակին հակառակ ներգործութիւն կուենայ. և ահա կը տեսնենք, որ այս բանը իրօք կրկնաւորուի այս դէպքին մէջ. վասնզի սուրբ Վաղարշ մեծարգոյ վարդապետաց պատիւը և համարումը ընդհանուր ազգին առջև իրաւամբ աւելցաւ: Եթէ անոնց ազգասիրտութեանը վրայ երկբայութիւն մը ունենցող կրգնուէր, յիշեալ ի տարեկէն գիրքը՝ որ Բարեպաշտայի դպրոցին աշակերտաց բերանն է, այն երկբայութեանը բոլորովին պիտի փարատէ. և իւրաքանչիւր Հայ այսուհետեւ ևս առաւել ջնքմեանազուծութեամբ իւր երախտագիտութիւնը յայտնէ պիտի նոյն միաբանութեանը, որ ի սկզբանէ անտի ամեն հնարաւոր ջանքը ի գործ գրած է և կը գնէ միշտ Հայոց ազգին գրականութիւնը զարգացնելու և ծաղկեցնելու համար: Այս, Վ. Ենեւոյ Վիթթարեան

Թարեան միաբանութեան միջոցաւ բաղման փառաբանութեանը շնորհաբար ուրաջացուի: Իսկ այս ցուարի գործողութեան քանզի յատկապէս անոնց այս գովելի առաքելութեանը և ազգասիրութեանը համար է, որ իրենց հաւատակից եկեղեցականներն, այսինքն գովեցին կրօնաւորներն խիստ անխառնութեամբ կրնախառնել և կը գատապարտուին:

Վ. Ենեւոյ Վիթթարեան վարդապետները յանցաւոր կը համարուին, վասնզի միշտ հայերէն կրօնութիւն և ի նոյն կը յորդորեն զօրութեամբ, վասնզի իրենց մայրենի լեզուն մշակելու և ազնուացնելու կախատին, Հայ անունը սիրելի է անոնց առջև, Հայոց հետ միշտ կը տեսնուին, Համազգեսաց ընկերութիւն հաստատեցին, կը սիրեն իրենց հայրենակիցները և նոյն սէրը կը բարոյզեն և կուտուցանեն իրենց հայրական խնամոցը յանձնուած աղայոց, այսինքն Սուրբատեան և Ռաֆայէլեան դպրոցաց աշակերտներուն, միջգնալիտութեան (Ֆանաթիսմ) ջանքն, չեն ուզեր որ հոռւական եկեղեցւոյն ծէսերը հոռւակաւան հայ եկեղեցեաց մէջ մտնեն, չեն ուզեր որ հոռւական հայ ժողովուրդը իրենց եկեղեցին թող տարով՝ լատինացեաց եկեղեցիները յաճախեն, լատինական, և Հայ անունը բոլորովին ջնջուի անոնց վրայէն:

Այս գովելի յատկութիւնները, այս առաքելութիւնները, զոր քրէական յանցանք կը համարի յիշեալ խոսքերէն գիրքը, Վ. Ենեւոյ Վիթթարեան արժանապատիւ վարդապետաց ջանքերը խոր տպաւորեալ են հոռւակաւան հայ ժողովուրդեան մեծագոյն և լուսաւորեալ մասին մէջ. որ կրօնի գլխաւոր ազգը իւր համազգի եղբարքը և փոխազգարձ կրօնութիւն անոնցմէ խիստ մոտերմութեամբ և բոլորով սրտով: Ահա այս եղբայրութիւնն են, որ կը զարգացնեն յիշեալ արգել վարդապետաց հակառակորդները. որոց ինչ բարոյականի և ինչ ապականեալ սկզբանց տէր ըլ-

լալ իրենց գործերէն յայտնի կը տեսնուի: Եւ ասի երկբայութեանը շնորհաբար, թէ հոռւակաւան հայ ժողովրդեան խոհեմ, լուսաւորեալ և պարկեշտ մասը, որ խիստ մեծագոյն և զօրաւոր մասն է, վերջին ճգնաժամ պիտի աշխատին իրենց բաղմնախոհ հոգեւոր հայրերը, Վ. Ենեւոյ միաբանութեան բաղմնաբոյն միաբանները կրնանք, պաշտպանելու. քանզի եթէ անոնց հակառակորդները յաղթող գտնուին այս դէպքին մէջ, եթէ անոնց հակառակորդաց սկզբունքը ընդունուէր և ի գործ գրուէր ըրաւ, մեղք, շատ մեղք ըրաւ պիտի հոռւակաւան հայ ժողովուրդեան, և հետեւաբար ընդհանուր ազգին. քանզի հայերէն խօսիլը քակաւ առ տակաւ բոլորովին պիտի մոռցուի հոռւական Հայոց մէջ. լատինական ծէսերը պիտի յաջորդեն հայական ծիսից, և հայութիւնը ու ազգութիւնը ջնջուելով, ոմանք պիտի ըսեն ինչպէս հիմա ևս կրնան թէ իսթիլի ծէս, Հայ չենք. ոմանք թէ լատին ծէս, Հայ չենք և ուրիշները թէ Վաղարշի ֆրանկ ծէս, Հայ չենք: Սեբ ուշադրութիւն չենք ընել անոնց լատին եմք, կաթոլիկ եմք կամ Վաղարշի ֆրանկ եմք ըսելուն. քանզի այս խօսքերը ինչ արժէք ունենալը ամէն մարդ գիտէ. բայց մեծագոյն կը ցաւմը որ իրենց հայութիւն կուրանան, Հայ չենք կրնան. և հայութիւնը կորսնցունելով՝ իրենց պատիւն ալ, իրենց համարումն ալ կը կորսնցունեն զմիայն նոյն իսկ ճշմարիտ Բարեպաշտ առջև, այլ բուն ընդհանուր Հայոց ազգին առջև ևս. որ գոհութիւն լիտուծոյ, այսօրուան օրս շատ աղէկ գիտէ, որ կրօնը և ազգութիւնը իրարմէ խիստ տարբեր բաներ են. և երկու եղբարք կրնան տարբեր կրօն ունենալ, առանց այս բանը վնաս մը պատճառելու իրենց եղբայրութեանը. ուստի որչափ ևս առաւել վնաս մը չկրնար տալ իրենց ազգակցութեանը:

Այս տրամաբանութիւնները շատ աղէկ գիտեն մեր համազգի հոռւական սիրելի եղբարքը, և ամէն օր այսպիսի օրինաւոր խորհրդածութիւն

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Վիթթարեան Վիթթարեան սուրբ Վաղարշ անուամբ իրաւէն գրքին 94 և հետեւեալ երեսներէն հանուած:

Վստուացայ քանի մը երևելի անձանց վրայոք խօսիլ, որոց անուամբը հոգաւոր եղած են Վիթթարեան տուրք գրութեանց մէջ, և նախ ինձիձեան Հ. Վաղարշի վրայոք պիտի խօսիմ, որ ինչպէս ընթերցողը կը յիշէ, հրատարակաւ կը խոստանար պարծանք մը, թէ Հայոց երկու եկեղեցին պիտի միաւորէ: Արեւմտեան Հ. Վաղարշ, ուր է այս միաւորութիւնը, որ կը ցանկայիր և կրօնատանայիր: Չեր ընկերներէն հինգ հոգին համոզելով որ գրով ինքն վեղարդ զնեն, ինչ հետեւութիւն ծաղկեցաւ տնկեց, Հետաքրքրական է յոյժ, որ սուրբ Վաղարշ վանքին այս օրհնեալ Հայրերը չեն ուզեր մոռնիլ ինչ հանել թէ իրենք չեն կազմեր զբովանդակութիւնը հոռւակաւան հայ եկեղեցւոյ, և աւելի հետաքրքրականը այն է, որ այս բանին վրայ չեն ուզեր համոզուիլ իրենց ամենապատուելի Մարգարէին սկսեալ մինչև ի գաւառական և խոհարարն վանքին, Եթէ այսպէս է անոնց համոզութիւնը, ինքնազուրկ տէր են երթալուն ի Կոստանդնուպոլիս. (Վաղարշի ինքն նախապաշտ պիտի համարէ Վաղարշի երկուքը, ըստորոշաւ կը գովէ նոյն պարբերական Մարտի Կերթնաւորաց անկաւ ալ գրէ է այսպէս ըսելով) Հետաւորածողաց տրտրաբարտանք երթալ, այնտեղ իրենց հնա-

զանդութիւնը յայտնել, և իւրաքանչիւրը մէջ մէկ վեղար ստանալ. եթէ այսպէս ընելու ըրան, չգիտնան թէ հոռւակաւան հայ եկեղեցին, որ հնազանդ է սուրբ Մարտի վրայի դադարի երբէք նոյն հնազանդութեան մէջ մնալէն, վախճանի՝ վերջին աստիճան հետաքրքրական է որ յիշեալ վարդապետները չեն ուզեր իմանալ թէ իրենց գործոցը համար ունեցած սնապարծութիւնները ամենին ազգեցութիւն մը չեն կրնար պատճառել Հայոց ազգին հոռւակաւանութեան (բաթոլիզիսմ) վրայ: Թէ իրենց այսինքն Վիթթարեանց քաջութիւնը, ոչ ցուրտ և ոչ տաք պիտի ընէ Հոռուի եկեղեցւոյն: Թէ Վիթթարեան Վ. Ենեւոյ մէջ ծնելէն առաջ, երբոր տակաւին իւր միաբանութիւնը կարելի առաւորութիւն մը մնայն էր, հոռւական Հայք կը գտնուէին. և եթէ սուրբ Վաղարշ ամէն վարդապետները, բոլոր վանքովը և հայկական ձեմարանովը օղբ կը ըրէ ըրալին, հոռւական եկեղեցին այս պատճառաւ պիտի չգադարի ամենին իրեն հնազանդ դաւաններ ունենալ Հայոց ազգին մէջ: Թէ Բարեպաշտ Վիթթարեան Վաղարշի շուտաւ, ոչ բանալիք և ոչ փակուղի (սկզբիւ) և ոչ իսկ կայոյց զնա տէր շինել և աւերել իւր ուզածին պէս, ինչպէս կը պահանջէ անոր աշակերտները:

«Իսկ ես հետեւեալ հարցմունքները պիտի ընեմ՝ Երբեք Վաղարշը. — արդեօք ձեր միաբանութեան վարդապետները հնազանդ և խոնարհ զաւակը են հոռւական եկեղեցւոյն: Ենթադա-

դուք պիտի պատասխանէք թէ վերջին աստիճան հնազանդ և հիւսն են, և այլն: Իսկ եթէ ստուգիւ այնպէս են, ինչու համար երբոր Հոռու կըսէ անոնց չպաշտպանել զհերձուածօղբ, չհետեւիլ օրինակին հինգ հաշտարար միջնորդաց (ուսիլորի), հաղորդակցութիւն չունենալ ի հոգեւոր հերեւոյսական եկեղեցեաց մէջ, ինչու համար սպառնալք օր կը պատասխանեն: Ենթադա՞նք ինչու համար, երբոր Հոռու կըսէ անոնց ողբնութիւն ունենալ կրօնական խնդրոց մէջ, անոնք կը պատասխանեն. կը պատիժ մը վնասէ: Ինչու համար, երբոր կըսէ անոնց տակնու վրայ ջնքնեկեղեցական տակնութեանը և արեւելեան հանդարտ ժողովուրդները իրենց անտեղի զոյցներովը, անոնք կը պատասխանեն բարկութեամբ: Օրհնէ՛ ի կրօնաւորաց զի պիտի ըրալ: Այս պատասխանը միւսնոյն է զոր քանի մը դար առաջ, Վաղարշը կուտար, որ նա ևս ամենահնազանդ որդի էր ժայթ սուրբ եկեղեցւոյն և պատրաստ ի թափել իւր վերջին շիթը արեւան, Հոռու կը գրէր անոր զուգ մի հրատարակէր ներողութեան թղթեր ֆհանգիստ նստէր, մի շարժիք ձեր վնասէն և թող տուէք որ ճոմիկեան հայրերը ընեն այս բանը. բայց անկաւ ի պատասխանի, իրեն կողակից և ընկեր կուենուր: Այս կերպիւ պատասխանելը այս կերպիւ հետեւեալութիւն հանելը անհանդարտութիւն կը պատճառէր ուսուցիչներուն մէջ, որոց զպրօնները կը յաճախէին: Այս ուսուցիչը չէր կրնար երբէք հասկանալ թէ ինչ համեմատութիւն

ներ կրկնայ մեջերսն . Բայց յարգոյ ընթերցող
գուցէ չեա գիտեր թէ ուրբ Կաղարու Սիւ
թարեան միարանու թէ հակառակորդները կար
գիրեն ժողովդէան , որ չըլլայ թէ այսպիսի աղու
տախտութիւններ ընեն . առիկա մեծ յանցանք ,
մեծ յանգրկութիւն կը համարին . և յայտնի կը
անն , թէ ճշմարտ հռոմէացւաւան ըլլողը կը պար
տաւորի առիկ լըր սգիակցը , և այլն , և այլն .
Վերը ըսինք թէ , բարեւորտ , ազգասէր և բա
րեւորտ անձինքը դատաւարտեալ են յիշեալ
խտարեան անարժան գրքին մէջ . այս յարգոյ ան
ձանց թիւը կը գտնուի նաև . Սամնճեան մեծա
պատիւ Վերտի աղան , որուն համար հռչակա
ւոր խառնակիչ (չէլէպրէ իւթիլիկանթէ) կըսէ , և
գիրտէք ինչու համար . փաստի իւր ազգը կը սիրէ .
(հէ , ինչ մեծ յանցանք .) փաստի Հայոց եկեղե
ցական արարողութիւնները կը պաշտպանէ . և
վերջապէս ըստորում Համազգեաց պատուական
ընկերութե գլխաւոր քառագոյններէն մէկը եղաւ
է : Բայց այս խտարեան գարշելի գիրքը կը յան
գգնի դատաւարտել նաև այսպիսի ազնիւ , ազ
գասէր և պատուաւոր անձ մը . բայց յայտնի է
որ , անարգանքը առ անարգողն կը վերաբերի . և
Սամնճեան մեծարգոյ Վերտի աղային պատիւը
և համարումը , որ ամուր հիմանց վրայ հաստատ
եալ է ի վաղուց անսի , ևս առաւել աւելցաւ
և կրկնապատկեցաւ ընդհանուր Հայոց ազգին
առջև և նոյն իսկ Եւրոպացւոց առջև . Ի վեր
ջանի կը յորդորեմբ բարեկամաբար այս խտար
եան գրքին հեղինակը և անոր կուսակիցները , որ
պէսզն զգուշանան ուրիշ անգամ այսպիսի պատ
ուաւոր և ժողովրդեան մէջ ազդեցութիւն ու
նեցող անձը անարգելու . քանզի այսպիսի անար
ժան ընթացքով ևս առաւել պիտի հաստատեն
համազգական քրիստոնէական և եղբայրսիրութիւն
զոր ջնջելու միտք դրած են ընդդէմ աւետարա
նական ճշմարտ վարդապետութեան :

Մարտիական փոխանորդ մենսինսօն Իլերոյին
կողմանէ հռոմէացւաւան Հայոց պատրիարք գե
րապայծառ Սէլիկան Յովհաննէս վարդապետին
գրուած խտարեան նամակին թարգմանութիւնը .
« Կոստանդնուպոլս , 26-14 Յուլիս 1882 .

« Գերապայծառ գերապատիւ տէր ,
« Սուրբազան այսինքն (հռոմէացւաւան) կաթողիկ
Հայոց մէջ խառնութիւն և շիրթութիւն ձգող
պարսաւապքի մը հեղինակը իմ իշխանութեանս
տակ եղող քահանայներէն մէկը ըլլալը հրապա
րակական ժողովքի մը մէջ անձամբ յայտնած
ըլլալու դ լուրը ժողովրդեան մէջ տարածուելով
մինչև իմ ականջս ալ հասաւ . թէ որ իրաւ է ,
(ինչպէս ստացած տեղեկութիւններս ալ իրաւ

կար այսպիսի հարցման և այսպիսի պատասխան
ւոյ մէջ , Հոռոմ կը պատուիրէ հաղորդակցութի
ւունենալ ի հոգեւորս հերձուածողոց հետ .
Սիւթարեանք , որ հնազանդ զաւակք են սուրբ
Եւթուրի , ուրախութեամբ կը պատասխանեն .
Ինչպէս իբրեւ մեր վաշտ , ծախք ի Կոստանդնուպոլս
դէպի ըլլայ . Բնաւասիկ մեծ հնազանդութիւնը
սուրբ Կաղարու վարդապետոց

« Վերջապէս , ով Լ. քանց Լ. բահայր , ձեր մի
աբանները ճշմարտապէս հռոմէացւաւան են .
Եւթուրի ըսէք դուք . բարի . ուրիշ միջոց . հա
մար միշտ կը պաշտպանեն զհերձուածողները , ին
չո՞ համար այնքան կը ցանկան անոնց . հետ միա
ւորելու անոնց հետ գտնուելու , ինչո՞ միշտ ազբեր
նին դուրձուցած են հերձուածող պատրիարքին
վրայ . և կրկնապատկեցան անձկանք այնտեղ հաստատ
ուելու . ինչպէս արեւմտեան կը փափաքին աւել տեսց
երկին .

« Սիւթարեան մը ազնիւ աջքով ջոկանէր Կոս
տանդնուպոլսոյ մէջ զանոնք , որ լատիններէն գի
տեն , իւր ձեւը չլափնայնելու համար . Թէպէտ
ևս առոր հակառակ ընթացք մը կը տեսնէ երբ ի
Հոռոմ և ուրիշ տեղ կը գտնուի . ուր ամենահնա
զանք և անձնատէր զաւակ է : Սիւթարեան
մը կաշխատի ամեն կերպիւ հետ աջընել զհռո
մէացւաւան հայ ժողովուրդը լատինական եկեղե
ցիներէն և ետքը նոր երկրայտ թիւներ կը ձա
նուցուի ամեն ժամանակ ի Հոռոմ , թէ արդեօք
ձերեմէն , թէ արդեօք հրաման կայ կամ մեղք

ըլլալու չափ զեա կը համոզեն .) պարտաւոր կը հա
մարիմ յետագայ ծանօթութիւնները ձեր հրա
մանցը յու գորկելու :

« Եկեղեցական կառավարութե վերաբերեալ
բաներուն քաջ տեղեկակ ըլլալով ձեք կընար
անգէտ ըլլալ թէ մինչև որ յառաջուց եկեղեցու
կան իշխանութեան հրաման չառնուի , կրօնի վե
րաբերեալ բան մը չընար տարուիլ . և առանց
հրամանի տարուելու ալ ըլլայ՝ եկեղեցւոյն պարտ
քըն է իր իրաւունքը ի գործ դնելով , թէ այն
պիսի գրուածքը և թէ հեղինակը ճշգրիտ բնուիլ և
գտնուի : Եւ որովհետեւ Կոստանդնուպոլսու ուզ
ղափառ (հռոմէացւաւան) եկեղեցւոյն կառավա
րութեը համար Ս . Վահրի կողմանէ միայն երկու
իշխանութիւն կայ , և վերայիշեալ գիրքը որչափ
որ կաթողիկ (հռոմէացւաւան) Հայոց եկեղեցու
կան բաներուն վերաբերեալ ըլլայ , ձեր հրամա
նցը անոր հեղինակը ցուցնաւ անձը՝ մեր ա
ռաքելական փոխանորդութեան իշխանութեանը
տակ եղող քահանայներէն մէկն է : Սուտի եկե
ղեցական իրաւանց անարգութիւն մը չըլլալու
համար , անոր անունը դուրս չի տրուի յառաջ՝ սո
բունիս համար անհրաժեշտ պարտաւորութիւն
սեպուած հրամանը առանձնէք , թէ ոչ , ստուգելու
առաւել պատշաճ չէր արդեօք , մանաւանդ որ
ձեր գերապատուութիւնը նոյն գիրքը իմ թե
միս քահանայներուն մէկուն գործն է ըսած առեւ
նիդ . այս կանոններուն համաձայն վարմունքը
ըրա՞ չըլլալով , զիս այնպիսի պատասխանատու
ութեան մը տակ կը ձգէք , որ կը պարտաւորիմ
զանի մերժելու , և կը ստիպուիմ աս գործերէն
բոլորք ընելու , և ճիշտ և անկողմնակալ նկարա
գրութեամբ ճշմարտութիւնը երեւան հանելու .
որպէսզն յայտնի ըլլայ , որ ոչ ես և ոչ իմ քա
հանայներէս մէկը , ոչ ուղղակի և ոչ անուղղակի
նոյն գրուածքին մասնակից եղած չեմք , և միան
գամայն այն հրապարակուած լուրերուն անտույգ
ըլլալը իմացուի , անանկ լուրերը , որ առաքելա
կան իշխանութեանը տակ եղած եկեղեցականնե
րուն , և ուղղափառ (հռոմէացւաւան) Հայոց մէջ
գտնուած ներդաշնակութիւնը կաղաւաղէ :

« Նշած ձեռնուած մէջ , (բուն օրը նշանակած
չըլլալու) չեմ կընար ճշմարտութեամբ ծանուցա
նել .) Տոն Կասպարո Ք . Վ ու չինո անուն քահա
նայն սուղեւ գալով՝ Վ ինն տիկի միաբաններուն
Սեփրա անունով Հոռոմ ներկայացուցած տետ

(Ս) Վեր ընթերցողայ խիտ մեծագոյն մասին հակադրութիւ
նը շարժելու համար , հարկ կը համարեմք ծանուցանել , թէ
այս գրութեան մէջ ուղղափառ Հայք ընելով , նամակագրը
զհռոմէացւաւան հայրը կ'մանայ . ուստի ուղղափառին քով
փարենթադրու հռոմէացւաւան բառը դնել արժան
սեպելիք :

է և այլն , երթալ հերձուածողաց եկեղեցիները .
Սիւթարեան մը բացարձակապէս կու գէ կորելի
էն աւելի համաձայնիլ հերձուածողական սով
րութեանց , ետ ձգելով նաև քանի մը պզոյիկ փո
փոխութիւններ լատիններէն առնուած՝ բայց
չստ ժամանակէ ի վեր հռոմէական Հայոց մէջ
մտած , որ երկուր ատենէ ի վեր գործածուած
ըլլալով , ծէս մը կընայ համարուիլ . սակայն
Սիւթարեան մը կը հերքէ զանոնք միննայն սով
րական պատճառանքով , այսինքն Լափնայնիւ
համար Հայք ծէսը :

« վերայ այս ամենայնի խիտ յոժարումիւ է
համաձայնելու ուրիշ տեսերու , որ հերձուած
ղական անպաշտութիւններէ մտած են , որպիսի
է մատաղ , այսինքն կենդանեաց զոհ : Սիւթ
թարեան միաբանը կը համարձակի ըսելու . թէ
վերջին օծում ընելու սովորութիւնը խափանեալ
է Հայոց ազգին մէջ , (ինչպէս կը կարգադու
ի Քրիստոնէականին մէջ զոր տպագրած է Սիւսա
Իմիլիան մեծ իմաստ անձը որ միաբան է սուրբ
Կաղարու վանաց) , ըստ մարտութեան հերձուա
ծող Հայոց ի մասին վերջին օծման , և որպէս թէ
սրբազան խորհրդոց սովորութիւնը ըստ հաճոյց
բան մը եղած ըլլար : Սիւթարեան միաբանը
կու գէ որ հաղորդութիւնը երկու տեսակով ըլլայ՝
ըստորում հերձուածողները հարկաւոր կը համա
րին սրբազան խորհրդոյն ամբողջութեը համար .
ինչպէս յիշեալ Հայրերէն մէկը իրօք այս կերպիւ
մատակարարեց Պէպէրի տան մը մէջ , հռոմէա

րակին իբրեւ պատասխանի՝ ուղղափառ (հռոմէա
ղաւան) Հայոց քահանայներէն ոմանց հրատարա
կել ուղած գործքը՝ լատին քահանայներէն մէկը
իր անունով տպուած արգեօք հրաման կու տամ
թէ չէ , տեղեկանալ ուղից : Եւս գործին նաև
ինչպէս շարագրած ըլլալու անգամ խմանալ չու
ղելով , սաստիկ պատասխանեցի : « Սուրբազա
(հռոմէացւաւան) Հայոց եկեղեցականներուն
գործքերուն խառնուելու հրաման չեմ իտար ,
ոչ քեզի և ոչ իմ իշխանութեանս տակը եղող
քահանայներուն մէկու մը , և բուն իսկ կամքս այս
է որ այս բանիս համար քեզի յանձնուած թուգ
թերը հիմա և անմիջապէս իր տեղը տաս . որով
հետեւ թէ որ ան գիրքը բարի և օգտաւար բան
մի է , անոր պարծանքը և արդիւնքը՝ իրաւամբ
իր հեղինակներուն պատշաճէ քան թէ ուրիշնե
րուն . իսկ թէ որ անարգութե արժանի է , բնաւ
չեմ հաւանիր որ ուրիշներուն պարտ և պատ
շաճ սեպուած դատաւարտութիւնը՝ իմ իշխա
նութեանս տակը եղող եկեղեցականներուն վրան
մնայ : Եւս այս խոսքիւս վերջը բանի մը պատ
շաճ երեցած խորհրդածութիւններն ալ զանց
չըրի , որպէսզի վերայիշեալ Տոն Կասպարին սրտին
մէջ այն սէրը և բարի նախանձը և միաբանութե
ոգին՝ արթննայ , որով մինչև հիմա , թէ առա
քելական փոխանորդները և թէ իրենց իշխանու
թեանը տակ եղող քահանայները ամեն մարդկանց
մէջ , և մանաւանդ ազգ և արարողութիւն չի
խտրելով ամեն ուղղափառ (հռոմէացւաւան) ազ
գաց մէջ սէր և խաղաղութիւն և միաբանութիւն
հաստատ և ապահով պահելու համար շարունակ
աշխատած են . Սուտի նոյն Կ . Վ ու չինո քահա
նայն այս հրամաններու հնազանդութիւն տուած
խորհուրդներու կատարեալ հաւանութիւն ցու
ցնաւ էր . և ասանկով այս բանիս ալ խոսքը
չէր եղած մինչև այն օրը՝ (այսինքն ասկէ ամիս մը
առաջ) , երբ ան գիրքը առանց հեղինակի անուան
տպագրութե ըլլալով՝ հռոմէան անանկ ձայնիւ
կըսէի որ այն գիրքը Տոն Կասպարին օգնականու
թեամբ (որ իսկ ըսէս ու մտքս չէր կընար անց
նիլ) , տպագրութե ըլլալուն , ոմանց կասկած կու
տար՝ որ չըլլայ թէ հեղինակն ալ ինքը եղած ըլ
լայ : Բայց ուրիշ կողմանէ ալ տեղեկանալով՝ որ
Տոն Կասպար այն գործքին միայն տպագրութե
օգնականութիւն մը ըրած է , այս լուրերը բանի
մը տեղ չէի դրած . սակայն որչափ զարմանք ե
ղաւ ինձ , երբ իմացայ որ ազգին երևելի մասն
բաղկացած ժողովքի մը սովին ձեր գերապա
տու Սիւթարեան վատնուածութեան պատճառ
եղող պարտաւարոյն բուն հեղինակը՝ իբրեւ նոյն
իսկ Տոն Կասպարին ըլլալը ծանուցած է : Եւս

դուան հայոց անկախութենէ շատ տարի առաջ
նաև ետքը

Վ սեմափայլ մեծազնի Տիւղեանց գերդաստա
նին և ուրիշ հռոմէական հայազգի երեւելաց
վայրօք խոսելով , կը պատասխարէ զանոնք ինչու
որ իրենց պաշտպանութեանը ներքեւ առած են
Վ ինն տիկի Սիւթարեան արժանապարգ բազմա
զին վարդապետներ , և այսպէս կը հետեւնէ :

« Վերան փափաքելի պիտի ըլլար որ իշխանա
զան գերդաստանները հռոմէացւաւան Հայոց
առեւել համարում ունենային Հոռոմ և Բերա
կանտայի սուրբ ժողովոյն վճռոցը վրայ , քան թէ
առաւապ լատինութեանց և սուրբ Կաղա
րու միաբանաց . որչափ ցանկալի պիտի ըլլար նոյն
օրը , յորում յիշեալ վարդապետները անգնական
մնալով ազգին մեծատուններէն ստիպուէին ըն
թանալ դէպ ի իրենց փոքր , իրենց ձեմարանը
և անտեղ լաւագոյն կերպիւ խորհրդածութիւն
ընէին իրենց գործոցը վրայ իբրեւ կրօնաւոր .
դարձան մատուցանելով դալթակղութեանց ,
որոց պատճառ եղան , և թող տալով ի խաղա
ղութե զօտն Քրիստոսի :

« Հաւաստի եմ որ այս բանը այսպէս ի գործ
դրուած ըլլար նէ , Հայր Լաւրէն Բագրատունին
պիտի չհամարձակէր անհոգութիւն և կընամբ
սեւ գրի թէ արհամարհանք ցուցնել եկեղեց
կան իշխանութեանց Պիտի
չըլլէր () ընթացեղեւ եկեղեցւոյն բնմը ուսուցանե
լու համար ժողովրդեան , որ իրենց ազգից մէջ

պարագայիս մէջ իմ պարտքս էր Տօն Աստուածային
այն գրուածքին մասնակից ըլլալուն համար չըլլալուն
խնդիրը երեւան հասնելու . և այս վստահաւոր նշան
բահանային առջեւ կանգնելով, իմ առջին պատուէր
շէրքս իրեն յիշեցնելն, և այս բանիս պատու
խանութեամբ իմ վրայ առնելու համար իրեն
նշանակաւոր և լաւապէս անհրաժեշտ ըլլալը իմ
բերնէն լսելէս ետեւ, ծանուցի իմ պարտքս որով
թիւնը . որպէսզի գրով յայտնէ՛ իրեն միայն այն
գրուածքին տպագրութեան պարագայէն օգնու
թիւն ըրած ըլլալը . և ահա այս ձեռով յայտնած
և գրած և տպագրած է իմ բուն ձեռագրովը .
«Ես տպագրեալս կը ծանուցանեմ, որ Մի
թիւն անուամբ հրատարակուած գրքին եւ միայն
գրագիրը եմ, որուն որ ուղղութեամբ (հոգով աղա
ւան) Հայոց եկեղեցականներէն անհնգ ինչոյն ըրի
և անոնց ցուցնող փայտակարներէն նկատմամբ
հրատարակած ըլլալու համար կը տպագրեմ» .

«24 Յունիսի 1852» .

«Կապարո Քաթարճեան Վրէժն» .

«Համարութիւն յայտնող վրայութիւնը մի
միայն այս է . ուստի անկից ուրիշ տրուած և
տրուելու վրայականները ինչ կերպով և ինչ
թուականով ալ ըլլան կամ գրեն այս գործքը
յայտնելով, տակաւին կամակորութեամբ անոր
ստուգելին տակը պահպանած անձանց խորհուրդ
ներ են . և կամ բուն իսկ իր ամբարտաւանական
ու չոր զգացմունքներէն յուսալ եկած սեպեղու
է . ի՞նչ ամբարտաւանութեամբ որով կը յանդգ
նի այս բանէս իրեն հետեւ իրենք ալ բանի տեղ
չդնելու, և սուտ պարծանքի մը համար կուգէ
պատասխանատու հեղինակ երեւալ անանկ գրք
ուսածքի մը որուն բուն իսկ հեղինակները կամ
վրայակալներ և կամ անհայտն չեն կրնար պա
տասխանատուութիւնը վրային առնելու . ի վե
րայ այս ամենայնի ձեր գերապատուութիւնը,
նաեւ վրայիդ եղած իշխանութեան պատճառաւ
ալ, արդարութիւնը յոռաւ տանելու, և իւրա
քանչիւրց պատշաճ հատուցումը ընելու պար
տաւորութեանց տակը ըլլալով, անշուշտ կը ծանշ
նայ իր անհրաժեշտ պարտքը . որ ունի շտիկ
հատարարից կարծիքը ըստին բահանաներուն վր
այցը այս նիւթին վերաբերեալ գործքերուն
մէջ, ամենայն հրատարակելով բուն իսկ ծանր
տու թիւնը, որ այս իմ յայտարարութեանս մէջ
պարտաւորուած է .

«Կարծիք վերջ տալով կրննդրեմ ձեր գերա
պատուութեանն որ ներքէ ինչի ծանուցանելու
ձեզ . թէ ըստ իմ կարծեաց՝ իրեն ազգային գլուխ
ուսնեցած հեղինակութիւնիդ, և ձեր երկայն
փորձառութեանց և ծիւղուն հասակին նկատ
մամբ ազգին մէջ ունեցած ազդեցութիւնիդ .

ինչպէս նաեւ սուրբ Սեղանին սպասուորութեան
անհաճելի իշխանութիւնիդ, ժողովրդէն սրտին
մէջ յոգեւած խառնութիւնները բանի մը խոս
քով հանդարտեցնելու գիւրին միջոցներ են ձեր
ձեռքը . Սեղանը գրուածքը անանկ բան մի է .
որ գաղափարաւորութիւնը միշտ իր հետեւ է . Լիբ
որ գրուածքի մը տակը հեղինակին ստորագրու
թիւնը չըլլայ . այն գրուածքը իր զօրութիւնը կոր
սնցնելէն ետեւ, նոյն իսկ հեղինակին ամբողջ
ըլլալուն մէջ ապացոյց մի է . Հիմարութիւնը
չկրնար պահուիլ . միայն ստու թիւնը և կիրքը
ձգտող կերպարանք կը գործածեն, մանաւանդ
նոյն պարտաւորութիւն մէջ բաշխուած ամբարտա
ւանութիւնները անանկ կուրծքները կը վերաբերին .
որոնք արդէն շատ անգամ աւտուած են, և դա
տաստանարանին գիւտներէն առնուած են, ուր
կրկինան միայն իրեն անցած գացած բաներուն
յիշատակութիւնը .

«Ես առիթով կրկինեմ իմ յարգանքս, որով
կըմնամ, Ձեր Կերպարտուութեան,
«Մ. Ս. Իւրի Մարտիրոս
Իւրիայի, և առաքելային
Գիտարար Կապարճեան» .

Ի որտ Սթեփանոս տը Բէրքիքը Կոստանդ
նուպոլիսէն չմեկնած նոյն մայրաքաղաքին Յոյն
վաճառականները 55 տպագրութեամբ շնորհա
կալութեան թուղթ մը մատուցին Նորին Վսե
մութեանը իրենց երախտագիտութիւնը յայտնե
լով յիշեալ դեպքանին, որ ընդհանուր առեւ տրոյ
յառաջող խմութեանը և զարգացմանը համար
մեծ ջանք ունեցաւ . Վսեմափայլ ըրողը յատուկ
նախաճառ մը արժանաւոր կերպիւ պատասխան
տուաւ յիշեալ վաճառականաց՝ Պ. Օ. արիֆիին
միջոցաւ, որ Կոստանդնուպոլսոյ յոյն երեւելի
վաճառականներէն մէկն է, շնորհակալ ըլլալով
իրենց այս քաղաքավարական ընթացքին .

Իզմիրի անգղիացի բնակիչները և վաճառական
ները ևս խնդակցութեան և շնորհակալութեան
թուղթ մը յուղարկեցին Նորին Վսեմութեանը
միջոցաւ ի Կոստանդնուպոլսոյ էր, և որուն թարգ
մանութիւնը հետեւեալն է .

«Միւրա, Չմուրա, 6-18 Յունիսի 1852 .

«Մեր տպագրեալ ըս . վաճառականք և բնակիչք անգղիացիք
որ ի Չմուրա, կը համարենք զիմեւ Տերութիւն ձեր
բազում յարգանքս առ ի յայտնել ձեզ զմեզ գոհակարութիւն
և զինդակցութիւն մեր վասն նշանին պատուոյ, զոր վեհափառ
Թագունին բարեհաճեցաւ շնորհել այնմ, որ յեղծացաւ բազում
ամաց փայլելու մը տուաւ անգղիացի անուան, գերազանց յատ
կութիւններով, որով իւր քաղաքական կեանքը երեւել հանգի
սացաւ . և նախքան ըլլալով միշտ մարդկութեան և բարեկրթու
թեան օգուտը, նմանապէս իւր արգարտակէր գտնուեցաւ
և բարձրական ուղղութեամբ՝ որոնք բարձրացուցին և աշխուշոտ
յին իւր պաշտօնական և մասնաւոր գործքերը .

նախապատիւ համարեն Սեբաստիոն Սեբաստիոն մը
Վրիգոր Սեբաստիոն մը, Գրաւորութիւն Սեբաստիոն
մը, Կատարճեալ Սեբաստիոն մը, Սեբաստիոն մը և Տոմ
նիկոսէ մը . այլ ընդհակառակն պիտի յորդարէր
գոհութիւնը, որ սնորհալի ջերմեւանդ ըլլան
այն անձանց՝ գրքեր հոգովական եկեղեցին սուրբ
կընստարի .

«Կամին 1812 Վրացիական Սեբաստիոն իւր
գաղափարական ընթացքին՝ այսինքն հերձուած
զու թեան մէջ ի յիշուելու ու թ տարի առ աջ՝ Պուր
րէշ գտնուելով, ի գործ գրաւ այն ամեն սկզբ
բունքը, զոր սուրբ Վսեմութեանը պարգայ մէջ կը
գործին . ինչպէս նոյն ինքը բացայայտ կրնէ ի
յայտարարութեանն, ուսուցանելով մարդկան
վարդապետութիւններ ի մասին հաղադարձեց
թեան ի հոգեւոր հերձուածողոց հետ, և այն
տեղ մեծ գաղթականութեանց պատճառ եղաւ
յաճախելով հերձուածողոց եկեղեցիները, ներ
կայ գտնուելով ի հոգեւորական պաշտամունս, և
վերջապէս այնպէս համարելով թէ նոյն իսկ հոգ
մեական եկեղեցւոյ մը մէջ կը գտնուի .

«Կրկին ալ ժամանակներս Պարիզեան Սե
բաստիոնը միևնոյն կերպիւ և մասնաւոր աւելի
գէշ կը վարուէր ի Վրիգոր Սեբաստիոնին գիւրք
կանչից ի Սեբաստիոն, բայց անկա ըստ աղաչանաց
երկու անձանց կարող եղաւ ստանալ թողտու
ութիւն վերադառնալու ի Կոստանդնուպոլսոյ .
սակցին այն պայմանաւ, որ իւր բնակութիւնը

«Կանգնել ըլլալով Տերութեան ձեռքով, ըստորում ձեր մե
ծաւոր և հոգեւոր գերազանցութիւն մէկ ուրիշ անգամ
Բերտոնից Տեր ըստած իշխանութեան աստիճանին բարձրա
ցաւ, չեմք կրնար մեր խորին տրտմութիւնը ծածկել ի ձեռք
տեսնելով որ շուտով պիտի զոհուիմք Ձեր Վսեմութեան օրոտ
կար ներկայութեանն և գործունեայ պաշտպանութեանն ի վրայ
այս անհնայն յայտնիս հաստատ է, թէ Ձեր Տերութիւնը պի
տի վերադառնայ յայտարեան, ուր ստացայք ձեր գիտարանական
համար և ձեր պատուանշանները, և այս երկրորդ երկրոր ժա
մանակ զրկուել չմնայ պիտի այն տաղանդներէն և ազգայնութիւնէն
որոնք մեծապէս նպաստամտաց եղին իւր ընկերական և առե
տրական օգուտը յառաջդիմութեանը .

«Եթէ ինչոր Ձեր Վսեմութիւնը ի գործ գրաւ յառաջ բերել
ու գէթիք, այս երկրին ըստ յառաջդիմութեանը թուելու
կարողութեանը . բայց ձեր բազմաթիւ յաղթական նշանաւոր
գործոց մէջ, մէկ հատը յատուկ յիշատակութեան արժանի կը
համարուի . այսինքն այս տերութեան քրիստոնեայ ժողովրդեան
տարաւորութիւնը քանի մը անգամ անհաճութիւններ (կերպարաններ)
որոց ներքեւ մեծապէս կը ծնուէին գործեր հետեւ . Սեբաստի
թութիւնը Ձեր Վսեմութեան անունը փորագրեց ի սրտս միկ
նաւոր խորոց և պիտի փոխարէ ձեր յիշատակը յետագայ ազ
գայ պատմութեան պայծառ կնով մը .

«Երբեք պիտի ըլլայ մեզ անշուշտ, որ կարող ըլլանք յշմա
կել աստուծոյ մեր սքանչելի տեսնելով Ձեր Վսեմութեան
հատաւորութեանը արդարութեան և ճշմարտութեան համար, ձեր
ստեղծութիւնը ամեն կերպ հարստահարութեան և բունութեան
համար, ձեր գոթը տառապելոյ համար, ձեր անսահման ոգրման
ծուծութիւնը, և ձեր յարստեւ ջանքը այս երկրին բարօրութեանը
յառաջդիմութեան համար . Սեբաստիոնը մեզ անգտնանել, թէ
մեր վեհափառ Թագուն հայն երեսփոխանը իրաւի բարձր համա
րում ստացած է իրաւամբ բոլոր օտարականաց առջեւ ասանց
տարբերութեան աստիճանի և ազգութեան .

«Անհամարու ուրախութեամբ արտի կրկին թամբ ստալի առ
նել Ձեր Վսեմութեանը այս յայտարարութիւնը մեր բարձր ազ
նանութեան և խորին յարգանաց, Եւ թոյլ տուք մեզ, միւրա
որ երկրից օրհնութիւնը հայցեմք ձեր պայծառափայլ լծակցին
համար, որուն վեհանշնանաւ առաքելութիւնները, բարեհաճ
բոյր բնաւորութիւնը և մարդասիրական իրաւի վասն այլոց՝ որ
բնի հանդիսացուցին իւր անունը ընկերութեան ամեն աստիճանի
մարդոց .

«Պատիւ համարեմք մեզ, և այն և այն» .

Ինչպիսի մէջ սպարազորութիւնները բերած են .

Սեբաստիոն միտք Պրանդ՝ Իզմիրի Նիգոլոյ հիւ
պատուը հետեւեալ չըջաբերական նամակը յու
ղարկեց անգղիացի վաճառականաց և անգղիացի
բնակչաց բաղաքին .

Սեբաստիոն հիւպատոսարան .
8 Յունիսի ըստ նոր տուածին 1852 .

«Տեսնեք իմ .

«Ես արդեալովս Սթեփանոս տը Բէրքիքէն
նամակ մը ընկալայ . որ կը ծանուցանէ ինչ Վր
թուէն յունիսի 14-26 ամսանոցին իւր ընդու
նելու թիւնը ձեր գրած խնդակցութեան նամա
կին, յայտնելով ինչ թէ մեծապէս ուրախ եղած
է անոր մէջ պարունակելոյ վրայ . Կարենի չէ
ղած Նորին Վսեմութեանը, որ անոր պատասխանը
անմիջապէս գրէ ի Կոստանդնուպոլսոյ ըստորում
ձեր նամակը իւր ճանապարհորդութեան վերջի
ամեն տեսակ պատրաստութեանց ժամանակը
հասեր է ձեռքը . Վսեմափայլ գիտականը կը
հրաւիրէ զիս հաղորդել ձեզ իւր երախտագի
տութիւնը ձեր բարեւեւը զգացմանցը համար, ո

հատաւոր Լատինական կրօնաւորաց վանքի մը
մէջ Երեւոյն այս պարտաւորութեանը յանձնա
ռու եղաւ և այժմ հանգիստ կապի սուրբ Սե
տմի եկեղեցւոյ այն բով Գրաւորութեան կրօնաւորաց
վանքը

«Ես ամեւ աղաւան Հայու տուն մը գտնուեցայ
ի Կոստանդնուպոլսոյ 1849/ն, որ իւր որդւոյն
գալու տը կը տեսնուիմք . ըստորում քանի մը
չարաւ առաջ Փարիզի Սեբաստիոն գարպէն
գարձած էր իւր կրթութիւնը այնտեղ ըմբոյ
նելէն ետեւ

«Ես աշակերտին իմ քաղաքավարական յար
գանքս մատուցանելէն ետեւ, ուղեցի փորձել
զինքը այն մասանց փայլեցորդ մէջ քիչ մը կրկ
ղան սուրբ Վսեմութեան վարդապետները . ուստի
հարցուցի թէ ինչ կարծիք ունի հերետիկոս
Հայոց վրայ . և անկա ըստ սովորականին և
սովորական եղանակաւ պատասխանեց, թէ չկիս
բանեալ Հայերը բոլորովին հերձուածող կամ
հերետիկոս չեն . Իայց ինչպէս, կրկնեցի եւս,
քեզի պէս ուսումնական երիտասարդ մը որ կր
նական կրթութիւն ստացած պիտի ըլլայ գարպին
մէջ ինչպէս կրնար ըսել թէ չկիսբանեալ Հայե
րը հերետիկոս չեն . իրք յայտնի է որ այնքան
մարտութիւններ կը դաւանին, և մեծ առեւել
ունին հոռովաբաններուն վրայ . Եւ ինչ
ով հաստատուն տրամաբանութեամբ մը ստիպ
ու համար որ խոստովանի թէ չկիսբանեալ Հա

յերը ստուգիւ հերետիկոս են, անկա անկեղ
ծութեամբ խոստովանեցաւ ինչ այս խնդրիչին
մեկին բռն մը չեմք ըստ . Եւ մէկ խոսքով ըսաւ
ինչ, թէ գարպին մէջ իրեն տրուած հրահանգը
այս է, այսինքն միաբանեալ Հայք և ոչ միաբանեալ
Հայք, երկուքն ալ միևնոյն բանն է . Իայց
յայտնեմք ըսաւ, թէ Փարիզի գարպին մէջ շատ
հերետիկոս երիտասարդներ կային, որոնք հոգ
մեղաւանաց հետ կը ընդունէին զմատակարարու
թիւնը սուրբ խորհրդոյ խոստովանութեան և
հաղորդութեան ի հոգեւոր վերադառնել

Եւ այս հերետիկոս երիտասարդներն էին Կարա
պետ և Սեբաստիոն եղբայր խոսմարեան, Գրիգոր
Սեբաստիոն, Սարգիս և Սարգիս, որոց
մականունը չի ինչ ըսաւ» .

Ես գրաւորական յանդուգն գիրքը երկար
րէն կրկնայ այս տեղ Սեբաստիոն գարպին վրայ
զոր ըստ ամենայն մասին կը գաղափարէ . բայց
գիտաւորապէս բուն Հայոց զաւկներէն աշակերտ
ընդունուելուն համար յիշեալ գարպին մէջ և
վանքի անոնց հոռովական կրթութիւն վարդապետու
թիւնը չեն սորվեցնել . Ես ընթերցեմք, որ ար
գարութիւն և ճշմարիտ ազգասիրութիւն է, և
Սեբաստիոն մեծաբաղ միտքանութեամբ պատիւ
աւելուց, քրկական յանցանք մը կը համարէ
յիշեալ խոսքերէն պարտաւարիքը .

բով յարգած էր իւր ի գործ դրած ջանքը՝ ձեր իրաւունքը հաստատուն պահելու և ձեր օգուտը պաշտպանելու համար : Կընդդէմ յինչն նաև յայտնել ձեզ իւր մտերիմ բարեմաղթութիւնն ձերը , զոր կընէ ձեր բարօրութեանը համար :

«Պատիւ անձինս համարիմ և այլն :

«Բ. Վ. ՊՐԱՆԻ, Կիւսիս»:

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ , 1 Յուլիս :

Քաղաքական խնդիրները որոնք թէպէտև յառաջմանէ հանգարտութեան մէջ էին , բայց բաւական ամօնոյն պատճառաւ ամենին անոնց վրայ յօր խօսք չըլլար , և մահմէտական բարեպաշտ հասարակութիւնը իրենց կրօնական պարտաւորութիւնները կատարելու զբաղեալ է :

Այսպէս ատենին երկրորդ ատենադպիր Աֆիֆ Եֆենտին բարձրագոյն հրամանաւ Վահրէ պիտի ելնէր , ուր ատենի պիտի արքայական հրովարտակը (չգիտարար գործոյն վերաբերեալ , որ ինչպէս յայտնի է , վերամաղթութեամբ և ֆէնտինին միջնորդութեամբ կարգադրեցաւ :

— Ի վարձատրութիւն բարենախանձ ջանից թընկերան մեծագոյն Անտոն աղային , որ ծովապետութեան շոգենաւուց տեսուչն է , հրաման եղաւ , որ կարող ըլլայ գնդապետի միաձև ոսկի-թել հանգուտը հապնելու :

— Արսեն թէ Վաղղոյ տէրութեան պտուտաւոր եւ աշարկ շոգենաւոր Երլըյն անուն , մօտերս Կոստանդնուպոլիս պիտի գայ :

— (Գոտտափառ Սուլթանը ի նուէր Կոստանդնուպոլիս Վաղղոյ դեսպան մօտիւ տը | ափաթէթ մարքէզին մեծագին տուփ մի քթախոտոյ յուզար կեց ի Փարիզ , ուր կը գտնուի առայժմ յիշեալ դեսպանը : Այլ երկու պատուական ցփի (շալ) յուզարից ի նուէր | ափաթէթ մարքէզուհայն :

— Բարձրագոյն ժողովոյն Սիւֆի Վրիֆ Եֆենտին իւր մէջի գաղտնիքը անուանեցաւ թաւազանի 1էն սկսեալ , և այս պաշտօնին հետ միւլթիութե պաշտօնը ևս ի գործ պիտի դնէ :

— Լըբեմ փաշան և Հայրէտտին փաշան , որ տարիէ մը աւելի է , (չգիտարար գործոցը համար Կոստանդնուպոլիս կը գտնուին յատուկ պաշտօնիւ , յունիսի 24ին Ռեթլը-Պաշէի օսմանեան շոգենաւոր մեկնեցան (չգիտարար դառնալու :

— Վայրաբաղքիս հռոմէական Հայոց մէջ պատահած խռովութիւնը միւլթիս փնտրելի մէջ կը գտնուի : Բարձրագոյն Վուսը , որուն աղբիւր սագիր մատուցին ժողովրդեան գլխաւորները , հարկաւոր միջոցները ի գործ դրած է այս գալթակական երկպառակութիւնը դադրեցնելու :

ԱՐՏԱՆԻՆ ԵՒ ԻՐԵՐ

ԱՆԳՂԻԱ . 1 օրոն , 2 Յուլիսի ըստ նոր տու մարի : Երեկ Բարլամնիսին նիստը գոցուեցաւ սովորական արարողութեամբ , և այս հանգեոյն մէջ օգոտտափառ թագուհին ատենախօսութիւն մը կարդաց , որով կը ծանուցանէ թէ օտար տէրութեանց հետ ունեցած բարեկամութիւնը կը շարունակուի միշտ , կը յիշատակէ Տանիմարգի և Լըբիպտական խնդրոց բարեկամօրէն վերջանալու : Նմանապէս Ռանգուէն և Սարթապան բաղադրաց առնուիլը անգղիական զօրքերէն , կը յայտնէ իւր գիտաւորութիւնը անմիջապէս լուծելու զՎարլու մէնթը , և միանգամայն իւր ակնկալութիւնը կի մայրնէ , թէ նոր խորհրդանոցը պաշտպան պիտի կենայ բողոքական հիմնարկութեանց , նմանապէս քաղաքական և կրօնական ազատութեանց , որ անոնց բնական հետեւութիւններն են :

— Լըբիսի օր-գիր ըստած լրագրութեան մէջ արքունական հրովարտակ մը կը խորհրդարար որով վերահափառ թագուհին կը լուծէ զՎարլամնիսթը , հրաման ընելով որ նորընտիր երեսփոխանաց գու մարտի մը օգոտտափառ 8-26ին ի գործ դրուի :

— (Հատուկ և տարյ կուսակցութիւնը , և անոր հակառակ կողմը) պաշտպանողական (բրթթէքսիօ նիսթ) ըստած , որոնք առայժմ երկու զօրաւոր կուսակցութիւններն են (Վրգղոյ մէջ , մեծ ջանք կընեն իւրաքանչիւրը իւր կողմանէ , որպէսզի նոր ընտրուելու երեսփոխանաց մեծագոյն մասը

իրենց կուսակցներէն ըլլան : Պաշտպանողական կուսակցութեան ըստածին նայելով՝ նոր խորհրդաւորներ անդամները գրեթէ ամենին ալ իրենց համախոհ մարդիկ ըլլան պիտի , սակայն երկրպագութի չիայ թէ ազատ առևտրոյ կուսակցութիւնն ալ շատ զօրաւոր է . ուստի ոչ ոք հիմակուրէն կընայ գուշակութիւն մը ընել այս խնդրոյն վրայ : Այդպիսով (պաշտպանողական հօրեղայրը) Սայիտ փաշան անցեալ ամսոյ 9-21ին հասաւ ի 1 օրոն և սըր (Պոթ Սիմթէ ֆիորէին տունը օթել վանեցաւ : Երկու օրէն և տե յիշեալ փաշան , որուն ընկերակից էր օսմանեան դեսպանը , օգոտտափառ թագուհուհայն ներկայացաւ ըստ Սիմթէ ֆիորէին միջոցաւ , որ արտաքին գործոց պաշտօնեայ է :

— Հռոմէական կղերք ընդդէմ հրամանաց թագուհուհայն , որ մօտերս հրատարակուեցաւ , հրատարակական թափօր ընելով և փողոցներէն անցնելով ի Սթրբօրդ , մեծ կռիւ , և արիւնահեղութիւն պատահեցաւ յիշեալ բաղադր բողոքական և հռոմէական ժողովրդաց մէջ :

ԳԱՆՂԻԱ . Փարիզ , 2 Յուլիսի ըստ նոր տու մարի : Օրէնսդիր ժողովոյն նիստը գոցուեցաւ ի 16-28 անցեալ ամսոյն Վահրէյ իշխանին պատգամաբեր ձառով մը , որ կարդացուեցաւ յիշեալ ժողովոյն մէջ , և անոր մեծագոյն մասին հաճութիւնը ստացաւ :

— Հանդարտութիւնը և բարեկարգութիւնը կը շարունակուի բոլոր Վաղղոյ մէջ : Ի վերայ այս ամենայնի այս օրերս գաղտնի գաւակցութիւն մը երեւան ելաւ , որոց նպատակը սպաննել է եղեր զՎահրէյ իշխանը : Աստիկանութիւնը հարկաւոր միջոցները անմիջապէս ի գործ դրաւ և արդէն այս գաւակցութեան հաղորդակից եղողներէն 20 հոգիի չափ բանտը դրուեցաւ :

— Սուսաց օգոտտափառ կայսր բարեհաճեցաւ սուրբ Անայի առաջին կարգի պատուանշանը շնորհել զօրապետ Վրտոյին , որ Հռոմի գաղղոցի զօրաց հրամանատարն է : Նմանապէս սուրբ Սթա նիստական առաջին կարգի պատուանշանը շնորհեց Լըվալլան զօրապետին , որ բահանայապետական վիճակից մէջ եղած Վաղղոյ զօրքերուն մէկ մասին հրամանատարն է :

— Հատարակապետութիւն գահերէցը մեծաշուք հացկերով մը ըստ անցեալները ի պատիւ Սայիտ փաշային (չգիտարար ի պալատին լըղեսեան , ուր հրաւիրեալ էին բաղադրութիւ գլխաւոր պաշտօնաւորներ և քաղաքական երեւելի անձինք :

ՔԱՆԱՅՈՒՆ ԵՒ ԻՐԵՐ

Չփառնիս , 4 Յուլիս :

Քաղաքիս անգործութիւնը և ապահովութիւնը խիստ բարւոք վիճակի մէջ է մեր բարեխանամ կուսակալ փեմափայլ հաճի Բիւսմիլ փաշային մարդասիրական բարեխանանձ շնորհիւ . ուստի բոլոր հասարակութիւնը չին գաղափար ամեն ամթիւ իրենց մտերիմ գոհաստակութիւնը յայտնելու , և միանգամայն ազօրեղ են միշտ օգոտտափառ Սուլթանին երկար կենացը համար , որ բարեհաճեցաւ այսպիսի հայրախանամ կուսակալ մը յու զարկել մեզ :

— Ահա փայլ սրբազնատուրը տէր Աերսէն աղբաւոր կաթուղիկար ամենայն Հայոց , որ ինչպէս յայտնի է , ազգին վտտակաւ որները բաժնեւորելու և յարգելու յօժարամիտ է միշտ , բարեհաճեցաւ մարդասիրութեամբ պատուել զմեր անար ժամութիւնը իւր պաշտօնի ինքնապիլ նամակաւ գրեալ ի Տփլիսիս ի 17 մայիս :

Եւ օրհնուած մեծարելի նամակին անհամեմատ ուրախութեամբ իմացանք և կրկութեամբ ծանուցանելու մեր յարգոյ ընթերցողացը , թէ վերահափառ սրբազնատուրը կաթուղիկարին առողջութիւնը բարւոք վիճակի մէջ է այժմ , թէպէտև Տփլիսիս համեմէն հիւնդ օր ետքը , այսինքն յուն վարի 20ին ծանր հիւանդութիւն մը վրան գալով շատ նեղութիւն կրեր է : Արեւմտաւորը Քա հանայապետը հիմնական հիւանդ աղաւթ կը շարունակէ իւր անխնայ աշխատութիւնը եկեղեցական կառավարութեանց վերաբերի ալ բարեկարգութիւններ հաստատելու : Նմանապէս ազգային դպրատանց յառաջողիմութիւնը իւր ազգասիրական յատուկ խնամքը երթակայ եղած է :

— Սեծին Բիւսմիլայ դեսպան ի Կոստանդնուպոլիս , փեմափայլ ըստ Սթեթֆորտ ալ թէ ալ ինք յունիսի 12ին Սթեթֆորտ անուն լըղղի պատեւազմական շոգենաւոր հասեր է ի Ռիէս , որ Սթեթի նաւահանգիստն է , և հետեւեալ օրը հաղորդակցութիւն ունեցեր է քաղաքին հետ : Սթեթի լըղղի դեսպան փեմափայլ սըր թագուհու Սթեթայցեալութեան գաղցի է ըստ Սթեթֆորտին (Սթեթֆորտ շոգենաւոր մէջ , նոյն բանը ըրեր է նաև զօրապետ Չորջ , որ ծերակտաւոր անդամ է : Երեւալ մեծանուն ճանապարհորդը իւր աղետական ընտանեօրը Ռիէսուն մեկնելով , թրեւտ հասեր է ի 17 յունիսի առաւօտուն , և 21ին Վէննա ժամանել է . ուսկից 1 օրոն պիտի ելնայ :

— Սոտերս Տեղիգի մեծ հրկիզութիւն մը պատահեր է , որ շուկային մեծագոյն մասը մոխիր դարձաւ ցեր է կրակն :

— Լըղղի շարթու Պոստոն գիղը Նէստիլսեցի մը վրէժխնդրութե նպատակաւ , դանակով զարկեր ու սպաններ է իւր հայրենակիցներէն մէկը : Սարգսոպանը տակաւին ձեռք չանցաւ :

— Երեքշաբթի կէս օրին երկրաշարժութեան թելքն ցնցու մը դեպքեր :

— Տանն և օթը տարեկան աղջիկ մը , որ Լըղղիցի երեւելի անձի մը տան սղատաւ որութիւն կընէր , տանը վերի գոտիկներն (խաթ) պատուհանէն վար ինտրով երէկ , իսկոյն կը լինէր :

— Բիւսմիլ Սարտեհիսի և Պարոյի տէրութեան զօրապետ մօտիւ Պարթոլմէօ Սթեթի զինուորական երէկ մեռաւ ի բաղաք ի հասակի գրեթէ 68 ամաց : Հանգուցեղն յուզարկաւորութիւն փառաւոր հանգիսի կատարեցաւ :

— Աուրբ (ըրուստի մէկ յունիսի 11 ամսթուով հետեւեալ յանկարծահաւ մահերը կը գրեն մեզ :

«Հայտնի աւուրս զինուորական բժիշկն քաղաքիս յոյն աղբաւ այն ինչ պատրաստեալ յուղի անկանիւ , չորաւ առ զինուորական պաշտօնական տուլ զհրաժարական ողջոյն իւր , այն ինչ բանքն ի բերանի էին , աւանդեաց զոգին : Բարձեալ ի չըմակայ գեղջ , կին մի Սթեթի , տղայն ի գրիլ բաղմեալ կայր յիւրիւ , և ի ճէնայ և յաղաղակեողայոյն դիմեալ գրողեաց , գտին զկինն մեռեալ : Ի Սթեթի հեմայր ոմն ըստին ազգաւ , ի չըմին ի տանին , ըստ գիւրոց անկանի ի վար և մնայ ան շնոցեալ , և միւս ոմն համադրի յաղաղակե ամբօրին ելեալ ի տանին ի վրին իրացն և մօտաւ գոյն կոխեալ ի ծայրն , ընդ խախտիլ քարին՝ դահալթի դժբաղդարար և ինքն ի վայր , և երթեալ յարի ի համադրին իւր ուղեկցիլ»:

ԱՄԵՐԻԿԱՆ ԵՒ ԻՐԵՐ

Չփառնիս , 4 Յուլիս :

Փալատաւոր ըստ տեսակին կը ծախուի 70-78 զէչի կենդանար : Եթեմը երէկ 96 զէչի ծախուեցաւ չէքին : Սակամնիս (մահմուդեյ) աղբաւորն լուսթիւր համեմատ՝ 146էն մինչև 220 և 280 զէչի կը ծախուի օխան : Սետտօրին ալ մէքը 142-145-150 զէչէ ըստ տեսակին , բայց այս գիններով գոտարախաճաւ է : Սուսոյն աղիկ յորեանը 21-21½ կարծէ բիլէն , երկրորդ տեսակը 19-20 զէչ , Բարին՝ նաւուն մէջ աւանդելու պայմանաւ (ֆրանքապօրտո) 7 զէչ 8 փարս ծախուեցաւ : Սթեթիսի գարիին գինը՝ 8 զէչէ , խահվէն 600-630 զէչէ 150 օխան :

Բիւսթի Բարախիս-Բիւս :

1 օրոն 113-113½ հիւնդնոցով
Սարթիլիս 178-178½
Թրեւտ 377-378

ՎԻԴԵՐ

Ի ըստ 417 թիւթին մէջ Սանիսայի Վիգա-էր Ռիւր-Բեան հիւնդ կարող տարւոյն ելն մոխրցուցակը հրատարակելով , Բիւսթիս Հալեթի-յոյ չիլ ըրրրտ քար-ոյն , և Օրթի չըրրտ քար-ոյն գըրուած է , փոխանակ Հիւնդերրտ քար-ոյն ըստ ելու :

Հրատարակել և տէր լրագրոյն :

Պալատ Գ . Պալատաւորն :